כיתה ז' | היסטוריה | שיעור 1 מתוך 4 | 45 דק' | ממלכתי וחמ"ד: לפי מפרט התכנים בהיסטוריה לכיתה ז'

החברה הפאודלית: אדון, אביר ואיכר

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו מהו פאודום (מענק קרקע) ומהו קשר בין אדון לווסאל
- התלמידים יתארו את חיי האחוזה הפאודלית ואת מקומם של האבירים והצמיתים
- התלמידים יסבירו למה התפתח המשטר הפאודלי אחרי התפוררות האימפריה הרומית במערב

❓ השאלה הגדולה של היחידה

איך שומרת קהילה קטנה על זהותה כשהיא חיה בתוך עולם שאינו שלה?

השאלה מלווה את ארבעת השיעורים: בכל שיעור מוסיפים לה תשובה (חסות של השלטון, הנהגה וחכמים, תקנות וספרים, ונכונות לשלם מחיר). בשיעור 4 כל תלמיד כותב תשובה משלו. כדאי לכתוב אותה על דף גדול ולתלות בכיתה.

📖 הסבר למורה

אחרי התפוררות האימפריה הרומית במערב ונדידת השבטים, לא היה באירופה שלטון מרכזי חזק שיגן על התושבים. בתנאים האלה התפתחה, בעיקר מהמאה ה-10 במערב אירופה, מערכת של קשרי תלות וחסות בין אנשים: האדון החזק נותן חסות, והחלש נותן נאמנות ושירות.

המילה "פאודליזם" באה מהמילה פאודום: מענק קרקע שאדון נתן לנאמן שלו, הווסאל. הווסאל התחייב לשרת את אדונו, בעיקר בצבא, ובתמורה קיבל קרקע ממנה התפרנס. כך נוצרה "פירמידה" של נאמנויות: מלך, אצילים גדולים, אצילים קטנים ואבירים.

את האדמה עיבדו איכרים, ורבים מהם היו צמיתים: הם היו קשורים לאחוזה, עיבדו את אדמת האדון ונתנו לו חלק מהיבול, ובתמורה קיבלו חסות. האחוזה הפאודלית ייצרה בעצמה את רוב מה שהיה צריך לה. בטירה חיו האדון, משפחתו והאבירים.

לצד המשטר הפאודלי עמדה הכנסייה הנוצרית, היסוד השני של אירופה בימי הביניים לפי תוכנית הלימודים. בשיעורים הבאים נראה מה היה מקומם של היהודים בעולם הזה, שלא היו חלק מהפירמידה.

עובדה מעניינת לסיום: את המונח "פאודליזם" טבעו רק בדיעבד. האספה הלאומית בצרפת הכריזה ב-11 באוגוסט 1789 שהיא "הרסה לחלוטין את השיטה הפאודלית" (נחזור לזה בכיתה ח').

זרמים: מתאים לממלכתי ולחמ"ד. בממלכתי, היחידה בנויה לפי מפרט התכנים לכיתה ז' (יחידה 1: ימי הביניים). בחמ"ד, תוכנית כיתה ז' עוסקת בתולדות ישראל בימי הביניים, מתקופת הגאונים; שיעורים 2–4 מתאימים לה ישירות, ושיעור 1 משמש רקע.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דק')

חומרים: לוח, שרטוט פירמידה על דף גדול, כרטיסי תפקיד (מלך, אציל, אביר, איכר/צמית, כומר), דף עבודה

1. **פתיחה (5 דק'):** שאלה על הלוח: "אין משטרה, אין צבא של המדינה ואין בית משפט. ממי תבקשו הגנה?" אוספים תשובות.
2. **הסבר (12 דק'):** מסבירים את המושגים פאודום, אדון, וסאל וצמית, ובונים יחד פירמידה על הלוח. מדגישים: כל קשר הוא "עסקה" של חסות תמורת שירות.
3. **משחק תפקידים (13 דק'):** מחלקים כרטיסי תפקיד. כל תלמיד מציג את עצמו: מה אני נותן, מה אני מקבל, ממי אני מפחד. הכיתה ממקמת אותו בפירמידה.
4. **עבודה בזוגות (10 דק'):** משימות 1–5 בדף העבודה.
5. **סיכום (5 דק'):** דיון קצר: האם המערכת הזאת הוגנת? למי היא נוחה ולמי לא?

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה קרה? מה כתוב במקור?)

- מהו פאודום, ומי נתן אותו למי?
- מה התחייב הווסאל לתת לאדונו?
- מה ההבדל בין איכר חופשי לצמית?

פרשנות וניתוח (למה? מה הקשר?)

- למה דווקא אחרי נפילת האימפריה הרומית במערב אנשים חיפשו "אדון" שיגן עליהם?
- מה מראה העובדה שהאחוזה ייצרה בעצמה את רוב צרכיה על הכלכלה של התקופה?

הערכה (מה אני חושב/ת?)

- האם הקשר בין אדון לצמית היה "עסקה הוגנת"? נמקו משני הצדדים.

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

כל תלמיד כותב: "במשטר הפאודלי הייתי רוצה להיות ____ כי ____, והכי פחות הייתי רוצה להיות ____ כי ____."

💡 הערות למורה

הפירמידה היא פישוט להוראה: במציאות הקשרים היו מסובכים יותר, ואדם יכול היה להיות וסאל של כמה אדונים. כדאי לומר זאת לתלמידים החזקים.

חיבור לכיתה: אפשר לבקש מהתלמידים לחשוב על "קשרי חסות" בימינו (ביטוח, צבא, מדינה) ולהשוות.

שיעור זה מתאים לממלכתי ולחמ"ד כרקע לשיעורים על הקהילות היהודיות.

📝 בדף העבודה

הפירמידה הפאודלית: 7 משימות, ומחוון מלא בעמוד השני.

מקורות

- פיאודליזם (ויקיפדיה)
- מפרט התכנים לכיתה ז', היסטוריה ממלכתי (משרד החינוך)

מחוון: הפירמידה הפאודלית

1. ב. מענק קרקע שאדון נתן לנאמן שלו (הווסאל).
2. קרקע (פאודום); לשרת אותו, בעיקר בצבא; להיות נאמן לו.
3. האיכרים, ורבים מהם צמיתים: עיבדו את אדמת האדון ונתנו לו חלק מהיבול, ובתמורה קיבלו חסות והגנה.
4. מלך, אציל גדול, אביר, צמית.
5. לא היה שלטון מרכזי חזק שיגן על התושבים, ולכן אנשים חלשים חיפשו חסות אצל אנשים חזקים, תמורת שירות ונאמנות.
6. בעד: היה ביטחון והגנה בתקופה מסוכנת; לכל אחד היה תפקיד ברור. נגד: הצמיתים היו קשורים לאדמה וכמעט לא יכלו לשנות את מצבם; הכוח והעושר נשארו אצל מעטים. לקבל כל טיעון מנומק.
7. למשל: לבטל את זכויות-היתר של האצולה ואת התלות של האיכרים באדון, וליצור חברה של אזרחים שווים. לקבל תשובה מנומקת.